

Joanna Gotlib¹, Jarosława Belowska¹, Mariusz Panczyk¹, Grażyna Dykowska², Grażyna Wójcik³

¹Zakład Dydaktyki i Efektów Kształcenia, Wydział Nauki o Zdrowiu, Warszawski Uniwersytet Medyczny

²Zakład Zdrowia Publicznego, Wydział Nauki o Zdrowiu, Warszawski Uniwersytet Medyczny

³Zakład Pielęgniarstwa Społecznego, Wydział Nauki o Zdrowiu, Warszawski Uniwersytet Medyczny

Evidence-based Medicine i Evidence-based Nursing Practice – przegląd polskiego piśmiennictwa naukowego

Evidence-based Medicine and Evidence-based Nursing Practice
– a review of the Polish scientific literature

STRESZCZENIE

Celem pracy była analiza polskiego piśmiennictwa naukowego podejmującego problematykę zastosowania paradygmatu *Evidence-based Medicine* w badaniach naukowych oraz zastosowania dowodów naukowych *Evidence-based Nursing Practice* we wspieraniu decyzji klinicznych pielęgniarek oraz położnych

Dobór piśmiennictwa przebiegał dwuetapowo. Na pierwszym etapie przeanalizowano zasoby bazy Polskiej Bibliografii Lekarskiej. Na drugim etapie dokonano szczegółowej analizy artykułów naukowych zawartych w polskich czasopismach naukowych zawartych na Liście Czasopism Punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego nie posiadających współczynnika impact factor (Lista B), opublikowanych w latach 2000–2013.

Spośród odnalezionych 34 pozycji piśmiennictwa: 6 prac to prace kliniczne, 2 pozycje piśmiennictwa to materiały konferencyjne, 1 monografia i 1 artykuł redakcyjny – pozycje te zostały wyłączone z dalszej analizy. Do ostatecznej analizy piśmiennictwa naukowego włączono 24 pozycje piśmiennictwa: 9 pozycji piśmiennictwa dotyczy zastosowania EBM i EBP w praktyce lekarskiej, 5 – w praktyce pielęgniarstwa, 2 – w praktyce fizjoterapeutycznej.

W polskim piśmiennictwie naukowym liczba artykułów poświęconych tematyce EBM oraz EBP jest wciąż niewystarczająca. Dominują publikacje dotyczące zastosowania wyników wiarygodnych badań naukowych w praktyce klinicznej lekarzy różnych specjalności. Zauważalna jest natomiast niewystarczająca liczba artykułów o tej tematyce w dziedzinie nauk o zdrowiu. Problematyka EBP poruszana jest przede wszystkim w kontekście podnoszenia jakości opieki nad pacjentem oraz jej efektywności (w tym również ekonomicznej) w pielęgniarstwie oraz praktyce fizjoterapeutycznej.

Problemy Pielęgniarstwa 2014; 22 (2): 223–227

Słowa kluczowe: praktyka oparta na faktach; dowody naukowe; pielęgniarstwo; przegląd piśmiennictwa

ABSTRACT

The study aimed to analyse the Polish scientific literature on the use of Evidence-based Medicine in research and the use of Evidence-based Nursing Practice in supporting clinical decisions of nurses and midwives.

The selection of the literature involved two stages. The first stage focused on an analysis of the resources of the “Polish Medical Bibliography”. The other stage involved a detailed analysis of scientific articles published between 2000 and 2013 in Polish scientific journals indexed in the Polish Ministry of Science and Higher Education list of scientific journals without impact factor (List B).

Among the 34 publications, there were: 6 clinical studies, 2 conference reports, one monograph, and one article; these publications were excluded from further analysis. A total of 24 publications were included in the final analysis. Nine pub-

Adres do korespondencji: dr hab. n. o zdrowiu Joanna Gotlib, Zakład Dydaktyki i Efektów Kształcenia, Wydział Nauki o Zdrowiu, Warszawski Uniwersytet Medyczny, ul. Żwirki i Wigury 81, 02–091 Warszawa, tel./faks: 22 57 20 490, 22 57 20 491, e-mail: joanna.gotlib@wum.edu.pl

lications covered the issue of the use of EBM and EBP in medical practice, 5 publications were devoted to the use of EBM and EBP in nursing practice, and 2 publications concerned their use in physiotherapy practice.

The number of articles on EBM and EBP in the Polish scientific literature has still been insufficient. Publications devoted to the use of reliable results in clinical practice of specialists in different fields of medicine have been prevailing. However, the insufficient number of articles covering the present issue in health sciences is noticeable. The issue of EBP is mostly discussed with reference to the improvement of the quality of nursing care for patients and its efficacy (economic included) in nursing and physiotherapy.

Nursing Topics 2014; 22 (2): 223–227

Key words: evidence-based practice; evidence; nursing; review

Wstęp

Idea *Evidence-based Medicine* (EBM), mimo że na świecie rozwija się dopiero od kilkunastu lat, to już uznano ją za przełomową ideę w medycynie [1–9].

W 1979 roku brytyjski epidemiolog Archie Cochrane zauważył: „Fakt, że nie zorganizowaliśmy dotąd, na poziomie podstawowych lub szczegółowych specjalności medycznych, systemu opracowywania krytycznych i okresowo uaktualnianych podsumowań wiarygodnych wyników badań z randomizacją jest jednym z większych niedopatrzeń w naszym zawodzie” [7].

Określenia *Evidence-based Medicine* użył jako pierwszy w 1991 roku Gordon Guyatt, profesor medycyny i epidemiologii klinicznej na McMaster University w Hamilton w Kanadzie [7]. W polskiej literaturze przedmiotu zaproponowano już wiele definicji: „praktyka medyczna oparta na wiarygodnych i aktualnych publikacjach”, „medycyna oparta na dowodach” [1–6, 10–12, 14–21]. Żadna z nich nie oddaje jednak w pełni istoty tego, czym jest EBM, chociaż podkreśla znaczenie wcześniej niedocenianego, a niezwykle ważnego elementu w praktyce lekarskiej, jakim są wiarygodne dane pochodzące z badań naukowych [1–9]. Dlatego też w literaturze przedmiotu wciąż najczęściej stosuje się anglojęzyczną definicję *Evidence-based Medicine* [1–9].

Idea EBM od kilku lat propagowana jest również w Polsce, przede wszystkim przez czasopismo „*Medycyna praktyczna*” oraz Polski Instytut *Evidence Based Medicine*. Mimo to, znajomość zasad EBM w środowisku lekarskim wydaje się wciąż niewystarczająca i wymaga ciągłej popularyzacji, również w grupach specjalistów związanych z naukami o zdrowiu.

Cel pracy

Celem pracy była analiza polskiego piśmiennictwa naukowego podejmującego problematykę zastosowania paradygmatu *Evidence-based Medicine* w badaniach naukowych oraz zastosowania dowodów naukowych *Evidence-based Nursing Practice* we wspieraniu decyzji klinicznych pielęgniarek oraz położnych.

Dobór piśmiennictwa

Dobór piśmiennictwa przebiegał dwuetapowo. Na pierwszym etapie przeanalizowano zasoby jedynej polskiej bazy piśmiennictwa naukowego *Polska Bibliografia Lekarska*. Do ostatecznej analizy piśmiennictwa zakwalifikowano 4 artykuły zawarte w tej bazie [1–4]. Szczegółowy dobór poszczególnych pozycji piśmiennictwa przedstawiono w tabeli 1.

Na drugim etapie dokonano szczegółowej analizy artykułów naukowych zawartych w polskich czasopismach naukowych zawartych na Liście Czasopism Punktowanych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_05/a2900298c8f89094079450e-211a369ec.pdf) nieposiadających współczynnika *impact factor* (Lista B), opublikowanych w latach 2000–2013. Odnaleziono łącznie 31 pozycji dotyczących omawianego tematu [5–34]. Tylko jedna pozycja piśmiennictwa [14] powtórzyła się w dwóch analizowanych źródłach.

Spśród odnalezionych 34 pozycji piśmiennictwa: 6 prac to prace kliniczne [15, 18, 23, 27, 31, 34], 2 pozycje piśmiennictwa to materiały konferencyjne [24, 28], 1 monografia [30] i 1 artykuł redakcyjny [17] — pozycje te zostały wyłączone z dalszej analizy. Do ostatecznej analizy piśmiennictwa naukowego włączono 24 pozycje piśmiennictwa.

Przegląd piśmiennictwa

Z prezentowanego przeglądu piśmiennictwa literatury naukowej celowo wyłączono prace kliniczne przygotowane zgodnie z paradygmatem *Evidence-based Medicine*. Na rycinie 1 przedstawiono szczegółowy proces doboru poszczególnych pozycji literatury włączonych do opisanego w niniejszej pracy do przeglądu piśmiennictwa.

Evidence-based Medicine oraz *Evidence-based Practice* w medycynie

W polskim piśmiennictwie naukowym podejmującym opisywaną problematykę dominują artykuły publikowane na łamach czasopisma „*Medycyna Praktyczna*”. Czasopismo to jest w Polsce prekur-

Tabela 1. Analiza artykułów z bazy Polska Bibliografia Lekarska

Table 1. Analysis of the articles included in the Polish database: Polish Medical Bibliography

Baza piśmiennictwa	Lata wyszukiwania/ język publikacji	Słowa kluczowe	Łączna liczba artykułów	Kryterium wyłączenia	Liczba artykułów wyłączonych z dalszej analizy	Łączna liczba artykułów włączonych do analizy piśmiennictwa
Polska bibliografia lekarska	Data wyszukiwania: 1.01.2000–12.11.2013, język publikacji: polski	Praktyka oparta na dowodach, pielęgniarstwo oparte na dowodach, medycyna oparta na dowodach and pielęgniarstwo) medycyna oparta na dowodach and położnictwo) medycyna oparta na dowodach and rehabilitacja) medycyna oparta na dowodach and zdrowie publiczne)	19	— Artykuły w czasopiśmie zagranicznych (Redakcja czasopisma z siedzibą poza Polską zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wzwyższego) — 1 — Badania kliniczne oparte na EBM — 6 (5 w fizjoterapii i 1 w dietetyce) — Materiały zjazdowe — 5 (3 w pielęgniarstwie, 1 w fizjoterapii, 1 w zdrowiu publicznym) — Podręczniki — 3 (po 1 w pielęgniarstwie, położnictwie i zdrowiu publicznym) pielęgniarstwie, położnictwie i zdrowiu publicznym)	15	4

sorem propagowania w środowisku lekarskim idei *Evidence-based Medicine* [6–10, 30, 32, 33]. Znajduje to wyraz w takich działaniach, jak: publikowanie na łamach czasopisma artykułów zapoznających z zasadami EBM, bieżące wyszukiwanie w piśmiennictwie światowym wiarygodnych i klinicznie istotnych doniesień naukowych oraz przedstawianie ich w formie specjalnych streszczeń publikowanych na łamach czasopism (zebranych w dziale „Przegląd aktualnych badań”) oraz w Internecie; publikowanie wytycznych praktyki klinicznej opracowanych według właściwej metodologii; oraz prowadzenie szkoleń dla w zakresie podstaw EBM [6–10, 30, 32, 33].

W dostępnych publikacjach dominuje tematyka definicji EBM, zasad stosowania w praktyce klinicznej. Wiele artykułów przedstawia praktyczne wskazówki dotyczące zastosowania EBM w codziennej praktyce klinicznej [6–10, 30, 32, 33].

Evidence-based Medicine oraz *Evidence-based Practice* w naukach o zdrowiu

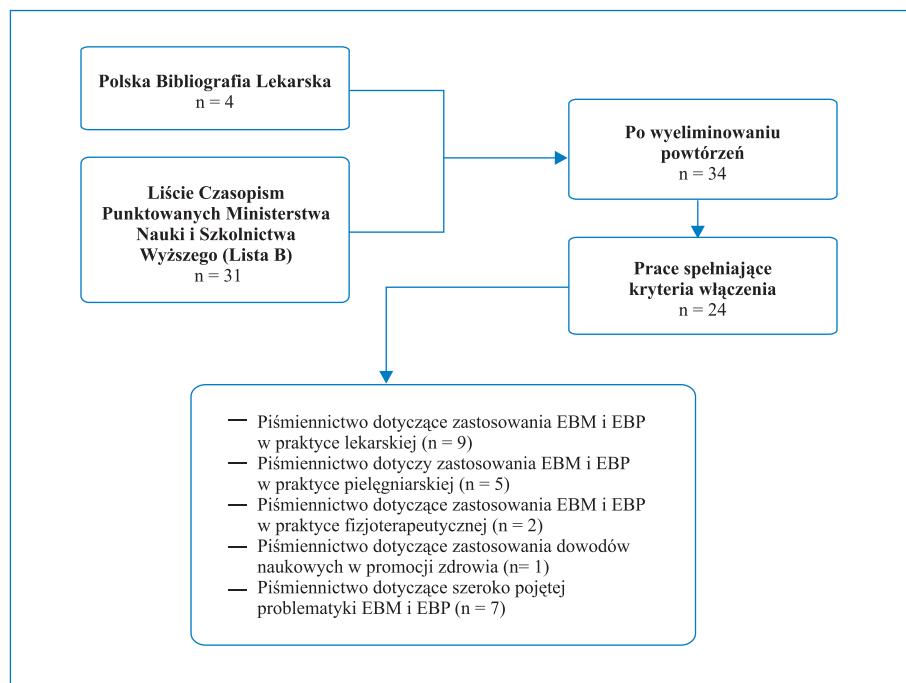
Jak już wspomniano, analizując polskie piśmiennictwo naukowe dotyczące podejmowanej problematyki w naukach o zdrowiu, liczba artykułów jest zdecydowanie mniejsza [2, 5, 12–14, 19–21]. Najwięcej artykułów dotyczy zastosowania EBM w praktyce pielęgniarstwie. W piśmiennictwie odnaleziono również dwie publikacje dotyczące praktyki fizjoterapeutycznej opartej na dowodach naukowych.

W piśmiennictwie dominują opinie o niewystarczającym poziomie wiedzy specjalistów nauk o zdrowiu na temat zastosowania wiarygodnych badań naukowych w praktyce zawodowej, dlatego też bardzo wyraźnie podkreślana jest konieczność propagowania tej idei w tym środowisku [2, 5, 12–14, 19–21].

Istotą założeń EBP jest systematyczne i konsekwentne wykorzystanie sprawdzonych wiarygodnych i aktualnych wyników badań w codziennej praktyce oraz eliminowanie postępowania o małej skuteczności i nieuzasadnionych kosztach [21].

Do istotnych korzyści wyniesionych z korzystania z wyników badań naukowych w praktyce klinicznej zaliczyć można również regularne nabywanie i aktualizowanie wiedzy, świadomość skuteczności i efektywności własnego działania, rozszerzenie perspektywy widzenia danej sytuacji klinicznej, możliwość wprowadzenia różnych innowacji do opieki nad chorym na podstawie wiarygodnych badań naukowych [21].

We wszystkich dostępnych publikacjach podkreśla się również, że bardzo ważnym elementem EBP jest aktywne włączenie chorego w proces decydowania, ponieważ to pacjenci zwłaszcza z chorobami przewlekłymi są najbardziej zainteresowani efektem stosowanych procedur. Założeniem praktyki opartej na EBP jest prawo chorego do informacji i możliwość

Rycina 1. Prezentacja szczegółowego procesu doboru poszczególnych pozycji literatury włączonych do przeglądu piśmiennictwa
Figure 1. Presentation of the detailed process of selection of individual articles included in the review of the literature

odrzućenia nieakceptowanej formy leczenia czy innego postępowania i wyboru preferowanej metody.

Na koniec warto podkreślić, że bardzo pozytywnym sygnałem jest fakt, że w piśmiennictwie odnaleziono również jedną publikację dotyczącą problematyki EBM i EBP w promocji zdrowia. Artykuł ten podejmuje bardzo ważny problem różnicy w zdefiniowaniu „dowodu naukowego”, w medycynie i w zdrowiu publicznym. Autorzy publikacji podkreślają niezwykle ważną rolę, jaką dla rozwoju promocji zdrowia opartej na dowodach odegrała medycyna, a jednocześnie wskazując na konieczność znaczącego zmodyfikowania medycznego postrzegania dowodu dla potrzeb szeroko pojętego zdrowia publicznego, w tym promocji zdrowia.

Podsumowanie

W polskim piśmiennictwie naukowym liczba artykułów poświęconych tematyce EBM oraz EBP jest wciąż niewystarczająca. W dostępnym piśmiennictwie krajowym dominują publikacje dotyczące zastosowania wyników wiarygodnych badań naukowych w praktyce klinicznej lekarzy różnych specjalności. Zauważalna jest natomiast niewystarczająca liczba artykułów o tej tematyce w dziedzinie nauk o zdrowiu. Problematyka *Evidence-based Nursing Practice* poruszana jest przede wszystkim w kontekście podnoszenia jakości opieki nad pacjentem

oraz jej efektywności (w tym również ekonomicznej) w pielęgniarstwie oraz praktyce fizjoterapeutycznej. Nie odnaleziono natomiast publikacji dotyczących praktyki położnych czy dietetyków. Pozytywnym jest fakt, że problematyka EBM i EBP podejmowana jest również w polskiej literaturze naukowej w aspekcie szeroko pojętej problematyki zdrowia publicznego.

W związku z niewystarczającą liczbą publikacji dotyczących *Evidence-based Nursing Practice* w naukach o zdrowiu należy propagować tę tematykę w polskim piśmiennictwie naukowym. Szczegółowa znajomość zasad *Evidence-based Nursing Practice* jest konieczna dla bezpiecznej, nowoczesnej i efektywnej praktyki zawodowej specjalistów nauk o zdrowiu, wpływa na podniesienie poziomu ich profesjonalizmu i zwiększa ich pozycje zawodową w zespole terapeutycznym, jak również może wpłynąć pozytywnie na jakość współpracy z lekarzem.

Piśmiennictwo

1. Czech A. Zwiększajmy „ilość prawdy” w praktyce opieki lekarskiej — znaczenie upowszechnienia zasad „medycyny opartej na dowodach” (EBM Evidence-based Medicine). *Med. Metab.* 2012; 16 (2/3): 9–11.
2. Kędra E. Praktyka pielęgniarska oparta na faktach — wymóg czy konieczność? *Probl. Pielęg.* 2011; 19 (3): 391–395.
3. Weel Ch. Jak uczyć opiekę zdrowotną użyteczną dla ludzi — rola lekarzy rodzinnych i opieki podstawowej. *Fam. Med. Prim. Care Rev.* 2009; 11 (3): 790–791.

4. Laudański T., Pierzyński P. Medycyna oparta na dowodach i medyczne bazy danych w położnictwie i ginekologii. *Ginekol. Pol.* 2000; 71 (1): 39–44.
5. Krajewski Siuda K., Kaczmarek K. Promocja zdrowia oparta na dowodach. *Przegl. Epidemiol.* 2006; 60: 823–833.
6. Gajewski P., Jaeschke R., Mrukowicz J. Evidence based medicine (EBM) współczesną sztuką lekarską. Cele Polskiego Instytutu Evidence Based Medicine. *Medycyna Praktyczna* 2003; 3: 31–34.
7. Guyatt G. Praktyczne aspekty EBM. *Medycyna Praktyczna* 2003; 3: 37–38.
8. Haynes B. EBM — Jak uniknąć zalewu informacji? *Medycyna Praktyczna* 2003; 3: 41–43.
9. Glasziou P. EBM — Rola Cochrane Collaboration i Cochrane Library. *Medycyna Praktyczna* 2003; 3: 44–45.
10. Mrukowicz J. Podstawy Evidence Based Medicine (EBM), czyli o sztuce podejmowania trafnych decyzji w opiece nad pacjentami. *Medycyna Praktyczna Ginekologia i Położnictwo* 2004; 6. <http://www.mp.pl/artykuly/25574>; data pobrania: 9.02.2014.
11. Majkowski J. Medycyna oparta na dowodach — zalety i ograniczenia w praktyce klinicznej. *Epileptologia* 2008; 16: 217–225.
12. Jędrzejkiewicz B., Kojder E., Trzpieł K. Pielęgniarka — autorką? *Sztuka Pielęgowania* 2013; 4: 13–14.
13. Bartley-Williams A. Praktyka pielęgniarska oparta na faktach. *Sztuka Pielęgowania* 2013; 4: 14–15.
14. Kadra E. Praktyka pielęgniarska oparta na faktach — wymóg czy konieczność?
15. *Probl. Piel.* 2011; 19 (3): 391–395.
16. Owczarek H., Nahaczewska W., Paliszkiwicz A. Badania diagnostyczne w medycynie laboratoryjnej opartej na dowodach naukowych. *Journal of Laboratory Diagnostics* 2009; 45 (3): 247–251.
17. Mauer-Górska B. Strategia evidence-based librarianship (EBL). Seria III: e-Publikacje Instytutu INiB UJ. Red. Maria Kocójowa.
18. Bromboszcz J. Po co nam EBM? /Wywiad/ *Rehabilitacja Medyczna* 2006; 3: 8–9.
19. Barczykowska E., Szczukowska B., Kurylak A. Przeszkórna endoskopowa gastrostomia u dzieci — praktyka pielęgniarska oparta na faktach. *Pielęgniarstwo Chirurgiczne i Angiologiczne* 2011; 4: 181–186.
20. Oostendorp R.A.B., Nijhuis-van der Sanden M.W.G., Heerkens Y.F., Hendricks E.H.M., Huijbregts P.A. Rehabilitacja medyczna i fizjoterapia oparte na wiarygodnych i aktualnych publikacjach — ocena krytyczna. *Rehabilitacja Medyczna* 2008; 12 (1): 1–7.
21. Płaszewski M. Praktyka oparta na dowodach — zasady i kierunki rozwoju Evidence Based Practice w fizjoterapii. *Rehabilitacja Medyczna* 2006; 10 (1): 1–8.
22. Kózka M. Zastosowanie badań naukowych w praktyce pielęgniarskiej. *Pielęgniarka Epidemiologiczna* 2007; 2/3: 13–15.
23. Jędrzychowski W. Koncepcja medycyny opartej na dowodach nowym wyzwaniem dla epidemiologii i medycyny zapobiegawczej. *Przegl. Epidemiol.* 2001; 55: 1–8.
24. Dadej R. Nowoczesne leczenie łagodnego rozrostu stercza w oparciu o analizę publikacji medycznych — medycyna oparta na dowodach. *Przegląd Urologiczny* 2012; 71 (1): 9–14.
25. Bacz A. Medycyna oparta na dowodach naukowych — fakty i mity w położnictwie.
26. Tekst wystąpienia na konferencji „Poród jako doświadczenie kobiety — rola, misja, odpowiedzialność położnej i lekarza” organizowanej przez Fundację Rodzic po Ludzku, Warszawa–Rynia 2005.
27. Borkowski W. Medycyna oparta na dowodach (EBM) w systemie opieki zdrowotnej i leczeniu indywidualnego pacjenta. Część III. Nauczanie epidemiologii i statystyki. *Przegląd Epidemiologiczny* 2009; 63: 421–426.
28. Borkowski W., Mielniczuk H. Medycyna oparta na dowodach (EBM) w opiece zdrowotnej i leczeniu indywidualnego pacjenta. Część II: EBM w leczeniu indywidualnego pacjenta. *Przegląd Epidemiologiczny* 2008; 62: 651–659.
29. Nowacki P., Bajer-Czajkowska A. Profilaktyka wtórna niedokrwiennego udaru mózgu w świetle medycyny opartej na dowodach. *Pol. Przegl. Neurol.* 2008; 4 (3): 147–152.
30. Aktualne kierunki terapii schorzeń narządu ruchu — intuicja czy EBM? III Książka streszczeń. Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Warszawa, Akademia Wychowania Fizycznego, 24–25 maja 2013 r. http://www.awf.edu.pl/stroyny/1/14/2/pliki/komunikat%20I_2013.pdf; data pobrania: 9.02.2014.
31. Algorytmy diagnostyczne i terapeutyczne opracowane na podstawie EBM. *Magazyn Otolaryngologiczny* 2013; XIII, 2 (46): 49–35.
32. Gajewski P., Jaeschke R., Brożek J. Podstawy EBM czyli Medycyny opartej na danych naukowych: dla lekarzy i studentów medycyny. Kraków: Medycyna Praktyczna, cop. 2008.
33. Topczewska-Bruns J., Filipowski T. Leczenie popromiennego zapalenia skóry w świetle medycyny opartej na faktach. *Współczesna Onkologia* 2010; 14 (3): 223–228.
34. Jaeschke R. Ocena technologii medycznych dla ich finansowania ze środków publicznych zgodna z zasadami EBM. Propozycja polskich rozwiązań. *Medycyna Praktyczna* 2004; 10. <http://www.mp.pl/artykuly/25153>; data pobrania: 9.02.2014.
35. Jaeschke R., Cook D., Guyatt G. EBM po Y2K. *Medycyna Praktyczna* 2000; 1. Dostępny pod adresem: <http://www.mp.pl/artykuly/10548>; data pobrania: 9.02.2014.
36. Kurpesa M. Farmakoterapia przewlekłej niewydolności serca w oparciu o dowody Evidence Based Medicine. *Przewodnik Lekarza* 2004; 7: 103–109.